

KRISTINA ŠTRKALJ DESPOT
Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje
Ulica Republike Austrije 16, HR-10000 Zagreb
kdespot@ihj.hr

TEKSTNA KOHEZIJA U HRVATSKOJ SREDNJOVJEKOVNOJ DRAMI

U radu se analiziraju tekstna kohezivna sredstva (referiranje, junkcija i leksičko-sintaktička kohezija) u srednjovjekovnoj drami, te se tako osvjetljava *koherentnost* dramskih tekstova, koja je pod utjecajem vrlo raširenih stavova o tome kako su oni samo rezultat kontaminacije ranijih djela, odnosno adiranja epizoda koje nisu međusobno uzročno-posljedično povezane, sasvim zanemarena.

KLJUČNE RIJEČI: *hrvatska srednjovjekovna drama, ustrojstvo teksta, tekstna kohezija, referiranje, anafora, katafora, homofora, junkcija, konjunkcija, disjunkcija, kontrajunkcija, subjunkcija, leksičko-sintaktička kohezija, strukturni paralelizmi.*

I. UVOD

1.1. U sintaksi se očituje jedna od osnovnih funkcija jezika: slobodno izražavanje misli,¹ a osobito mjesto u tom procesu pripada rečenici kao glavnom sredstvu oblikovanja, izražavanja i priopćavanja misli (Stecenko, 1972: 5). Ako se misao izrazi ili priopći, ona postaje *iskazom*, jedinicom govora (*iskaz* je, za razliku od *rečenice*, apstraktne jedinice *jezika*, ostvarena, priopćena misao). Iskaz postoji i ostvariv je jedino u kontekstu,² u užem kontekstu (ustrojstvu *teksta*) i širem kontekstu

¹ Jedna od glavnih postavki generativne gramatike jest da osnovna funkcija jezika *nije komunikacija* (kako se držalo u tradicionalnoj lingvistici), nego slobodno izražavanje misli, a kao sredstvo slobodnog izražavanja služi jezik, koji je na taj način "ogledalo uma" (Mihaljević, 1998: 9). "Ljudski je jezik mnogo više od pukoga sustava komunikacije. Jezik se koristi za izražavanje misli, za uspostavljanje odnosa među osobama i bez posebnoga interesa za komunikaciju, za igru te cijeli niz drugih ciljeva" (Chomsky, 1991a: 39).

² Važnost konteksta u formalnoj je lingvistici najčešće bila zanemarena. Denison (2004: 2): "Historical syntax done in isolation is prone to error. Often it is misleading to confine attention to a single sentence-fragment (...) because the syntax is partly determined by the wider discourse context – a point often neglected in formal linguistics." Važnost konteksta i ustrojstvo teksta dugo su bili zanemarivani i u našim gramatičkim priručnicima (pomak je u tome smislu *Gramatika hrvatskoga jezika* Ive Pranjkovića i Josipa Silića iz 2005).

(društvenom, kulturnom, povijesnom, književnom i jezičnom kontekstu)³. Iskazi se međusobno povezuju kako bi ustrojili cjelinu teksta, i to prema određenim pravilima, baš kao što se klauze složenih rečenica prema pravilima međusobno povezuju da bi oformile iskaze / složene rečenice. Tekst ima komunikativnu funkciju, to je smisaona cjelina sastavljena (najčešće) od više iskaza. Smisaona se kohezija teksta temelji na "temi", koja je bar jednim dijelom zajednička rečenicama uključenima u tekst (Silić – Pranjković, 2005: 360).

1.2. Međusobna povezanost – zavisnost dijelova unutar cjeline teksta naziva se tekstna koherentnost (Mrazović – Vukadinović, 1990: 645). Ta unutrašnja *kohezija* teksta podrazumijeva način na koji se jezične jedinice od kojih se tekst sastoji međusobno povezuju u smislene sekvencije na temelju gramatičkih pravila određenoga jezika (Malmkjær, 1991: 463).

1.3. Unutrašnja (ustrojstvena)⁴ kohezija teksta obično se postiže na tri načina: *referiranjem*, *junkcijom*⁵ i *leksičko-sintaktičkim elementima*.⁶

Postoje dvije vrste *referiranja*: *egzoforično* (izvantekstualno referiranje, referiranje na nešto iz "vanjskoga" svijeta) i *endoforično* (referiranje na jedinice u tekstu). Endoforično referiranje ostvaruje se: *kataforom* (referiranje na jedinicu u tekstu koja slijedi)⁷, *anaforom* (referiranje na jedinicu u tekstu koja prethodi)⁸ i *homoforom* (samospecificirajuće referiranje na jednu i samo jednu jedinicu koja

³ Širi je kontekst, kada je o srednjovjekovnom korpusu riječ (usp. Denison, 2004: 2), vrlo važan jer nam uvid u nj mora odgovoriti na mnoga pitanja, izuzetno važna za opis bilo koje jezične razine ili za književnopovijesna istraživanja. Npr. radi li se o prijevodu, i ako je tako, s kojega jezika i koliko čvrsto prijevod slijedi original, osobito u području koje nas zanima? Koliko je u rukopisu prepisivačkih pogrešaka i izmjena? Kakav je odnos između jezika toga književnoga teksta i njegove dijalekatske osnove? Ako se radi o srednjovjekovnome tekstu, osobito je važno obratiti pozornost na interpunkciju; srednjovjekovna interpunkcija ne slijedi naime moderne ideje o rečeničnoj strukturi. Osim toga treba voditi računa o književnopovijesnim i književnoteorijskim činjenicama vezanima uz korpus: kojemu žanru i rodu pripada tekst, je li riječ o prozi ili versificiranome tekstu, moramo raspolagati svim dostupnim verzijama i varijantama, podacima o izdanjima toga teksta itd. Neizmjerno je dakako bitno i datiranje i lociranje teksta te jezičnopovijesni podaci o tekstu.

⁴ Prema Silić – Pranjković (2005: 359) na ustrojstvenu vezu među rečenicama u tekstu upućuju: zajednički članovi rečeničnog ustrojstva, zajednički leksički elementi, ponavljanje sintaktičkih jedinica istoga ili sličnoga tipa i *forični elementi* (Isto). Ustrojavanje rečenica (iskaza) u tekst odvija se po načelu *međupućivanja* ili *foričnosti*: jedna rečenica kojom svojom sastavnicom upućuje na drugu rečenicu. Razlikujemo *anaforičnost* (ako rečenica kojom svojom sastavnicom upućuje na prethodnu rečenicu) i *kataforičnost* (ako rečenica svojom sastavnicom upućuje na rečenicu koja slijedi).

⁵ Malmkjær (1991: 463) na tome mjestu govori o *konjunkciji*. Mi smo se, prema Beaugrande – Dressler (1981: 71), odlučili za općenitiji izraz *junkcija*, koji upućuje na bilo kakvu narav veze, dok termin *konjunkcija* rabimo za označavanje veze među jedinicama teksta koje imaju jednak status (za razliku od disjunkcije, kontrajunkcije i subjunkcije). V. dalje u tekstu.

⁶ Malmkjær (1991: 463) navodi četiri sredstva kojima se postiže tekstna kohezija: *referiranje*, *konjunkciju*, *elipsu* i *leksičke elemente*. Čini nam se metodološki utemeljenije o elipsi govoriti samo kao o vrsti referiranja, i to anafore, jer ona zapravo i djeluje anaforično – tako da se iz teksta ispušta ono što je iz prije rečenoga u tekstu već poznato. Govorimo o *leksičko-sintaktičkim*, a ne samo *leksičkim* elementima jer je termin obuhvatniji: takva kohezija temelji se naime na leksičkim ponavljanjima, ali i strukturnim (sintaktičkim) paralelizmima (koji uvijek imaju i naglašenu stilsku vrijednost).

⁷ Npr. *Moram ti reći ovo: nisam zadovoljan tvojim radom*. Kataforični element *ovo* odnosi se na klauzu koja slijedi (*nisam zadovoljan tvojim radom*).

⁸ Npr. *Sinoć sam bila na koncertu. Ondje je bila i tvoja prijateljica*. Anaforični element *ondje* odnosi se na jedinicu rečenice koja prethodi (*na koncertu*).

ima smisao u kontekstu)⁹. *Elipsa* djeluje anaforično, tako što se iz rečenice ispušta jedinica koja je prije u tekstu spomenuta.

S pomoću *junkcije* stvaraju se kohezivne veze među segmentima teksta. Sredstva kojima se postiže *junkcija* među dijelovima teksta nazivaju se u tekstnoj lingvistici *junktorima*¹⁰ (Malmkjær, 1991: 464). Postoje četiri tipa *junkcije*: *konjunkcija*, *disjunkcija*, *kontrajunkcija* i *subjunkcija*. *Konjunkcija* je odnos dodavanja, kojim se povezuju jedinice jednakoga statusa u tekstu (koje su obje istinite u tekstnome svijetu¹¹). *Disjunkcija* povezuje jedinice koje imaju alternativan status i u tekstnome svijetu ne mogu obje biti istinite. *Kontrajunkcija* povezuje jedinice jednakoga statusa, koje su u tekstnome svijetu inkongruentne ili inkompatibilne. *Subjunkcija* povezuje jedinice teksta čiji status nije ravnopravan, nego jedna jedinica teksta ovisi o drugoj (u tekstnome svijetu istinitost jedne jedinice ovisi o istinitosti druge).

Osim *referiranjem* i *junkcijom*, kohezija teksta postiže se i *leksičko-sintaktičkim elementima*: ponavljanjem istih ili sličnih jedinica, strukturnim paralelizmima, sinonimijom, parafraziranjem itd. Dok referiranje i *junkcija* obično vežu jedinice koje su u tekstu blizu jedna drugoj, leksičko-sintaktička kohezija često veže i veće dijelove teksta, a osobito je česta u paralelno strukturiranim tekstovima.

1.4. Prema Siliću (1984: 135–149) razlikujemo dva tipa veze među rečenicama u tekstu: *linearnu* i *paralelnu* tekstnu vezu.¹² U linearnoj tekstnoj vezi rečenice su povezane tako da sljedeća rečenica proizlazi iz prethodne, a za taj tip veze tipične su suznačne (sinsemantične), kontekstualno uključene rečenice. U tekstovima koji su linearno strukturirani osobitu važnost imaju *inkoativne rečenice* (rečenice s "otvaračkom" funkcijom, često sadrže kataforične elemente poput: *ovaj, taj, sljedeći, idući* i sl.) i *finitivne rečenice* (rečenice sa "zatvaračkom" funkcijom, često sadrže anaforične elemente poput: *zato, zbog toga, iz tih razloga, ukratko, jednom riječju, na kraju, da zaključimo* i sl.) (Silić, 1984: 133). Paralelnu tekstnu vezu karakterizira strukturni i leksički paralelizam, tj. upotreba istih ili sličnih sintaktičkih ili leksičkih jedinica. U takvu tipu strukturiranja teksta sljedeća rečenica ne proizlazi iz prethodne, za taj su tip veze karakteristične samoznačne rečenice i odsutnost foričnih elemenata (Silić–Pranjković, 2005: 361).

⁹ Npr. *Lovio je jednoga jelena*. Homoforični element *jednoga (jelena)* odnosi se na točno određenoga i samo jednoga jelena (a ne na uopćenoga pripadnika vrste).

¹⁰ U Silić – Pranjković (2005: 361) takva se vezna sredstva nazivaju *konektorima*, no potrebno je upozoriti na to da termin *junktor* nije sinoniman s terminom *konektor*. Termin *junktor* u tekstnoj lingvistici označava sredstvo kojim se postiže *junkcija* među dijelovima teksta. Kohezivna sredstva *referiranja* i *leksičko-sintaktičke kohezije* nisu dakle *junktori*, ali jesu *konektori*. Termin *konektor* obuhvaća sva tekstna kohezivna vezna sredstva. Prema Silić – Pranjković (2005: 361–362) *konektori* s obzirom na značenje mogu biti: *suprotni (konfrontativni)*, *prostorni (spacijalni)*, *vremenski (temporalni)*, *načinski (modalni)*, *uzročno-posljedični (kausalno-konsekutivni)*, *namjerni (finalni)*, *uvjetni (kondicionalni)*, *dopusni (koncesivni)*, *zaključni (konkluzivni)*, *isključni (ekskluzivni)*, *pribrojni (aditivni)*, *pojačajni (intenzivni)* i *objasnidbeni (eksplikativni)*. U Mrazović – Vukadinović (1990: 644–663) primijenjena je klasifikacija tekstnih veznih sredstava, koja je vrlo slična ovdje primijenjenoj. Razlikuju naime tri vrste tekstnih veznih sredstava (*konektora*): *upućivačke konektore*, koji obuhvaćaju uglavnom ono što mi nazivamo sredstvima za postizanja referiranja (među kojima navode i *elipsu!*), *organizatore teksta*, uglavnom obuhvaćaju ono što mi nazivamo *junktorima* i *signale za raščlanjivanje teksta*, koje mi nazivamo *leksičko-sintaktičkim elementima tekstne kohezije*.

¹¹ Termin *tekstni svijet (textual world)* odnosi se na stvari o kojima je riječ u tekstu. Smatra se da se tekstni svijet sastoji od konceptata (konfiguracija "znanja" o tekstu koje se uvijek može aktivirati s manjom ili većom konzistencijom) i relacija među tim konceptima koji se pojavljuju zajedno u tekstnome svijetu (Malmkjær, 1991: 465).

¹² V. o tome i u Silić – Pranjković (2005: 360).

2. USTROJSTVO SREDNJOVJEKOVNIH DRAMSKIH TEKSTOVA – TEKSTNA KOHEZIVNA SREDSTVA

2.1. POLAZIŠTA

Hrvatska crkvena drama nastala je u 15. st.,¹³ a početak 16. st. doba je njezina procvata. Prihvaćeno je mišljenje da nije nastala¹⁴ iz liturgijske drame, nego iz samosvojne dijaloške religiozne lirike, koja se razvijala u bratovštinskim krugovima te među svećenicima i redovnicima negdje od polovice 13. st. posebice u južnohrvatskim krajevima po ugledu na talijanske pučke crkvene pobožnosti i svečanosti. Iz takve lirike (npr. "Pěsan od muki Hrstovi" iz *Pariške pjesmarice* i "Jegda čusmo željne glasi" iz *Petrisova zbornika*) prerađivanjem i stalnim proširivanjem¹⁵ nastali su (vjerojatno) najprije plačevi,¹⁶ vrlo raširene dijaloške pjesme u kojima Blažena Djevica Marija oplakuje muku svojega sina. Književni i kazališni vrhunac razvoja srednjovjekovne pasionske dramske književnosti iz dijalogiziranoga pasionskoga osmeračkoga pjesništva prema pravim versificiranim dramskim formama jesu opširne i detaljne dramatizacije Isusove muke, npr. *Muka Spasitelja našega* iz 1556. (dalje u tekstu MSN)¹⁷ i *Mišterij vele lip i slavan od Isusa, kako je s križa snet, zatim v grob postavljen* iz 1556. (dalje u tekstu MIŠT) te dramatizacija svetačke legende *Muka svete Margarite* (dalje u tekstu ZMARG).

U osnovici je svih tih književnih tekstova srednjočakavski ikavsko-ekavski dijalekt, osim plača iz *Osorsko-hvarske pjesmarice* i *Splitskog odlomka plača*, kojima je u osnovici ikavski južnočakavski dijalekt.¹⁸ Uz općeačakavske fonološke crte, u svim se tekstovima javljaju i neke regionalne značajke i crkvenoslavizmi (u glagoljičkim tekstovima) te uobičajene dublete karakteristične za sve srednjovjekovne tekstove, a osobito za stihovane forme.

Zbog pretpostavljenoga razvoja hrvatske srednjovjekovne drame iz ranijih narativno-lirskih uzoraka, često se ističe kako su sačuvani dramski tekstovi "samo rezultat kontaminacije ranijih djela" (Perillo 1978: 15), kako je temeljno kompozicijsko načelo pri oblikovanju crkvene drame "uzastopnost epizoda koje nisu nanizane u radnju ni po kakvoj uzročno-posljedičnoj vezi niti ne proizlaze iz nekog motivacijskog sistema karakterističnog za novovjeku dramu" (Fališevac 2007: 68), te kako takva struktura "otvorena svakovrsnom dodavanju, adiranju raznih epizoda i likova, čini srednjovjekovnu dramu sličnom nekoj epskoj vrsti, odnosno onim oblicima novovjekove drame koji se obično nazivaju epskom dramom" (Fališevac 2007: 69).

¹³ Iako je vrlo vjerojatno da pravi počeci sežu dublje u starinu (Fališevac, 2007: 63).

¹⁴ Za problem postanja i razvoja hrvatske crkvene drame usp. npr. Kolumbić, 1964. i Perillo, 1978.

¹⁵ U dijaloškim je pjesmama liriska naracija obogaćena vrlo dirljivim versificiranim dijalozima, najprije između Marije, Isusa, Ivana i Magdalene, a zatim se postupno povećavao broj likova te su formirane i didaskalije kao oznaka dramske forme.

¹⁶ Iz srednjovjekovne književne baštine dosad nam je poznato sedam inačica plačeva, koji pripadaju dvjema redakcijama: starijoj i mlađoj. Starijoj redakciji pripada jedan latinički plač iz *Picićeve pjesmarice* (dalje u tekstu PIC) i četiri glagoljička plača: iz *Zbornika duhovnoga štiva, IV a 92* (dalje u tekstu ZBDŠ), *Klimantovičeva rituala* (dalje u tekstu KLIM), iz *Berčićeve zbirke* br. 1 (dalje u tekstu BER) te *Vrbnički plač* (dalje u tekstu VRB) te jedan kratak ulomak iz latiničom pisanoga plača – *Splitski ulomak* (SPL). Mlađoj redakciji pripada latinički plač iz *Osorsko-hvarske pjesmarice* (dalje u tekstu OS-HV).

¹⁷ Iz srednjovjekovne baštine poznata je još i inačica muke iz *Tkonskoga zbornika*, koju nismo u ovome istraživanju uzeli u obzir.

¹⁸ Usp. Lisac (1989/1990: 54–56).

Srednjovjekovnu dramu, bez obzira na broj i opširnost "digresija", česta ponavljanja i proširivanja pojedinih epizoda, karakterizira čvrsta smisaona kohezija temeljena na zadanoj i svima unaprijed poznatoj fabuli, koju ni jedan lik i ni jedan dramski događaj ne mogu izmijeniti. Katarza se u srednjovjekovnim tekstovima ne postiže naglim, neočekivanim obratima, nego ritualnošću ponavljanja uvijek iste, neizbježne sudbine – Božje volje. Veličina dramskih protagonista nije u borbi protiv zakona ni u sumnji u njihovu moralnu ispravnost, nego u poslušnosti i podložnosti predodređenoj sudbini. Stoga "duhovna drama sadržava elemente kulturnog karaktera, u kojoj prolog ima značajke propovijedi, a sama radnja obnavlja i remitizira misterij utjelovljenja, sakramenta tijela i krvi Isusove" (Fališevac, 2007: 66).

Analizom tekstnih kohezivnih sredstava (referiranja, junkcije i leksičko-sintaktičkih elemenata kohezije) osvijetlit ćemo i unutrašnju (ustrojstvenu) *koherentnost* srednjovjekovnih dramskih tekstova,¹⁹ koja je sasvim zanemarena pod utjecajem općeprihvaćenih stavova o tome kako su oni samo rezultat kontaminacije ranijih djela, odnosno adiranja epizoda koje nisu međusobno uzročno-posljedično povezane.

Kapetanović je (2000: 23) relativizirao tvrdnje o nepostojanju uzročno-posljedičnih veza između replika u srednjovjekovnim prikazanjima te o nefunkcioniranju komunikacije među likovima iz čega bi slijedilo da su dijalozi u prikazanjima zapravo monolozi ističući kako su "zaključci takvi zato što komunikaciju lik–lik u prikazanjima uporno uspoređujemo s komunikacijom lik–lik u novovjekovnim dramama (premda prvo ne evoluiru u drugo)". Analizom obavijesnog ustrojstva teksta *Mišterija vele lipa i slavna... iz 1556.* pokazao je da je "komunikacija složena, jednosmjerna i dvosmjerna (povratna)" i da "postoje jezični indikatori za utvrđivanje uzročno-posljedičnih veza između pojedinih replika u dva tipa komunikacije (jednosmjernoj / dvosmjernoj)" (Kapetanović, 2000: 24).

Osobitu pozornost u analizi usmjerit ćemo tekstnim kohezivnim sredstvima kojima se didaskalije²⁰ integriraju u cjelinu teksta te sredstvima koja pokazuju tekstnu vezu među replikama.

¹⁹ Za rezultate analize ustrojstva srednjovjekovnih prozih tekstova i sredstava za postizanje unutrašnje kohezije teksta (na primjerima triju inačica *Tundalove vizije*) prema teorijskom pristupu čije smo osnove ovdje iznijeli v. Štrkalj Despot (2007: 272–281).

²⁰ Jedini srednjovjekovni dramski tekst koji nema prozih didaskalija jest plač iz *Picićeve pjesmarice*. Iako sadržava elemente dramskoga oblikovanja (dijalozi, veći broj likova), stihovi koji najavljuju izmjenu pripovjedača integrirani su u versificirani tijekom zbivanja. *Vrbnički plač* pripada istoj redakciji kojoj pripada i plač iz *Picićeve pjesmarice*, ali su u njega na nekim mjestima uz stihovane komentare naratora, umetnute već i prave prozne didaskalije. U ostalim srednjovjekovnim dramskim tekstovima didaskalije su prozne i jasno izdvojene iz versificiranoga dramskoga teksta, tradicionalno pisanog parno rimovanim osmercima, a variraju od vrlo jednostavnih u kojima se navodi samo tko govori (npr. u plaču iz *Osorsko-bvarske pjesmarice: Riči pisca, Riči Gospoje...* ili u plaču iz *Zbornika duhovnoga štiva: Mati Božja, Ivan, Marija Mandalena govori...*) do vrlo razvijenih deskriptivnih didaskalija u plaču iz *Klimantovićeva rituala iz 1501.* (npr. *Ovdi Gospoja odgovori Ivanu prěd Mandalenom i Marijom Jakovlom i Salomi i prěd anje(l)om, ako more biti tuko oficijalov, i reče ovako B(la)ž(e)na Gospoja ili Ovdi oficijali od dvora Pilatova B(la)ž(e)nu Gospoju vele stentaše ne dajući hej pristupiti h križu ni k Pilatu, a ona se vsa previnu da se malo ne upade, a Ivan ju s Marijami udrža i dvigoše ju i kad se vsta, reče ovi versi vsim okolo stojećim vapjući i plačući).*

2.2. REFERIRANJE

Tekstno referiranje ostvaruje se tako da jedan element teksta upućuje na drugi element, koji je već izrečen (*anafora*) ili će tek biti izrečen (*katafora*) ili određuje (specificira) tekstni element (*homofora*).

2.2.1. Katafora

Katafora je referiranje na jedinicu u tekstu koja slijedi i njome se u dramskim tekstovima najčešće ostvaruje tekstna veza između didaskalije i replike, i to tako što se didaskalijom, bilo stihovanom, bilo proznom, najavljuju riječi sljedećega govornika. Didaskalije imaju stoga "otvaračku" funkciju, pa se stoga nazivaju *inkoativnim iskazima*.²¹

U plaču iz *Picićeve* pjesmarice, u kojem su didaskalije integrirane u versificirani tijek zbivanja, pa se stihovima najavljuju riječi sljedećega (su)govornika, najčešće ulogu kataforičnoga elementa ima načinski prilog *tako* (obično s glagolom govorenja), ali i oblici pokaznih zamjenica (najčešće *ovaj/ova/ovo* i *taj/ta/to*, s imenicom ili samostalno). Npr.²²

- ...*ter joj reče ove riči,*
tako joj *ondi on navisti:*
"Jao *sinu*, želo *moja*... (PIC, 61–63)
- *Ovin glasom zavapiše*
pred Pilatom kada biše:
"Propni *Isusa*, o *Pilate*... (PIC, 103–105)
- *Ivan blaženi hu tišaše*
i tako *jel[j]* govoraše:
"Ne *ti' tuko tugovati*... (PIC, 697–699)
- *Bogu Ocu tako* *zvapi:*
"Bože, *ti s' me vazda ljubil*... (PIC, 483–484)
- *Gospoja tugom ja vapiti,*
tako *sinu* govori:
"O, *predragi, mili sinu*... (PIC, 509–511)
- *Ove riči reče nemu*
mater gledajući tužnu svoju:
"O, *Ivane moj p(re)dragi*... (PIC, 561–563)
- *Mandalena ju ja tišiti*
i tako joj govori:
"Potišaj *ti, Gospoje*... (PIC, 787–789)
- *Glasom velim vapjaše,*
tako *sinu* govoraše:
"Ča *tu sidiš ti, Gospoje?* (PIC, 31–33)
- *Dračnu krunu p(ri)pravlahu*
tako *kruni* govoraše:
"Zdrav naš *kraļu okruheni*... (PIC, 127–129)
- *Mandalena Gospoji navisti*
ter joj reče ove riči:
"Gledaj, *Gospe i kraljice*... (PIC, 316–318)
- *Razbojnik s desne ki višaše*
tako *Isusu* govoraše:
"Gospodine, *spomeni se*... (PIC, 490–492)
- *želno tada hu moļaše*
i tako *jel[j]* govoraše:
"Ojme, *majko, ča me moriš*... (PIC, 543–546)
- *Plačući gorko govoraše,*
tako *tužnu hu moļaše:*
"Gospoje *majko, utiši se*... (PIC, 609–611)
- ...*Gorko zdišeći hu moļaše*
i tako *jel[j]* govoraše:
"O, *Gospoje, Božja mati*... (PIC, 930–932)

²¹ Važnost uloge takvih iskaza u nadrečeničnom ustrojstvu *Mišterija*... istaknuo je Kapetanović (2000: 88–90) analiziravši i tekstna sredstva kojima se takvi iskazi kontekstualno uključuju: oblike vokativa i imperativa, uzvike, pokaznozamjeničke, priložne i vezničke konektore i determinatore.

²² Citati iz srednjovjekovnih dramskih tekstova transkribirani su prema rukopisima (v. u popisu izvora), ako se radi o dosad neobjavljenom tekstu, a dosad objavljene transkripcije revidirane su prema izvornicima. Transkripcije su dio korpusa za *Starobrvatski rječnik* (projekt *Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*), a njihovi su autori Amir Kapetanović i Kristina Štrkalj Despot. Broj u citatima označava redni broj stiha.

U plaču iz *Osorsko-hvarske pjesmarice* i *Muci Spasitelja našega*, u kojima su didaskalije prozne, ali ipak se u njima pojavljuju i izvandijegetični naratori kao dramski likovi (*pisac* odn. *anjel*),²³ i unutar njihovih stihovanih replika gotovo se identičnim kataforičkim elementima referira na riječi sljedećega sugovornika. Npr.

- *Gorke suze ja roniti,*
ovej riči govoriti... (OS-HV, 319–320)
- *Poča Gospa tad vapiti,*
s glasa moćno govoriti. (MSN, 3613–3614)

I unutar samih proznih didaskalija u plaču iz *Klimantovićeve rituala* gotovo je redovito ekspliciran kataforički element, najčešće pokazna zamjenica *ovo* ili načinski prilog *ovako*, koji najavljuju repliku:

- *Ovo poča govoriti Ivan:*
Kada Juda s vojskom pride... (KLIM, 20)
- *Ovo govori Mandalena:*
Vi sestrice i vladike... (KLIM, 183)
- *Ovo reče Marija Jakovļa Gospoji:*
Dobro s' rekla ti, sestrice... (KLIM, 259)
- *I reče ovako B(la)ž(e)na Gospoja:*
O Ivane, sinko dragi... (KLIM, 95)
- *Ovo reče M(a)rija Mand(a)lena Gospoji:*
Vstan' se sada, o Marije... (KLIM, 219)

U svim navedenim primjerima iskazi s kataforičnim elementom referiraju na dio teksta koji slijedi (cijelu repliku), a ne samo na jednu jedinicu koja neposredno slijedi. Kataforom se može referirati i na samo jednu jedinicu koja neposredno slijedi u tekstu (u istome iskazu ili iskazu koji neposredno slijedi). Takvo kataforično referiranje ne veže didaskalije i replike, nego iskaze unutar pojedinih replika.

- *Tu mi milost učinite:*
živu mene ne pustite. (PIC, 689–690)
- *Ti mi reče ter me svisti,*
i ovo mi ti navisti:
"Zdrava, puna vse milosti
i veselja i radosti! (KLIM, 945–948)
- *Toga se čuvaj vsaki pravi*
da ga djava! ne zadavi. (VRB, 240–241)
- *Tu mi milost tužni stvori:*
mene zajedno š' nim zatvori. (VRB, 962–963)
- *...ja te ovo, majko, moļu,*
da budem častan na 'vo[m] puti,
ti me, majko, blagoslovit hoti. (MSN, 830–833)
- *Tu mi milost učinite:*
prija me nega umorite!" (PIC, 226–227)
- *To bi meni vela žalost*
da bi tuka tvoja jakost:
da se veća oca najde
ter u Božju veru zajde. (ZMARG, 711–714)
- *Potribno jest da to bude:*
martvi v život da se probude... (MSN, 743–744)
- *Ovo t' daju ja viditi,*
dobro moreš učiniti... (MSN, 1211–1212)

U srednjovjekovnim dramskim tekstovima u kojima su didaskalije prozne i izdvojene iz versificiranoga teksta, one same po sebi, razumljivo, redovito imaju kataforičku i inkoativnu funkciju jer najavljuju repliku, čak i kada kataforički element u njima nije ekspliciran, nego se samo navodi "tko govori". Npr. *riči pisca*, *riči anjela*, *riči Gospoje* itd.

²³ U ostalim se plačevima izvandijegetični pripovjedač uopće ne pojavljuje kao lik u drami, nema dakle uopće riječi naratora koji zaokružuje radnju, kataforički najavljuje govornike i anaforički komentira replike.

2.2.2. Anafora

Anafora je referiranje na jedinicu koja u tekstu prethodi. U srednjovjekovnim dramskim tekstovima anaforičnim referiranjem veže se najčešće replika i njezin naratorski komentar. Anaforični element ne mora referirati na jedinicu neposredno u prethodnoj rečenici, nego na bilo koju jedinicu prije u tekstu spomenutu.

Najčešće funkciju anaforičnoga elementa u dramskim tekstovima imaju oblici zamjenice *taj/ta/to*,²⁴ ali i drugih pokaznih zamjenica te oblici pridjeva *taki/taka/tako* ('takav/takva/takvo'). Anaforičnim se iskazima zaključuje replika, kao što se kataforičnim iskazima najavljuje. Npr.

- *Slišavši Gospa take glasi v se oskube svoji vlasi...* (PIC, 55–56)
- *Isus te riči govoraše*
- *To videći Gospa zvapi, tugujući parsi razbi.* (PIC, 577–578)
- *Kako Gospodin to izusti, duh p(re)blaženi tudje pusti.* (PIC, 643–644)
- *Gospa staše to slišeci...* (PIC, 199)
- *Pilat se p(re)straši vele toga...* (PIC, 237)
- *Tuj mi milost učinite, daj u toj me utišite.* (OS-HV, 669–670)
- *Gospa silom vojsku projde, tako plačuć k sinku dojde.* (OS-HV, 879–880)
- *Ako ja to ne učinim, veće nisam ja negov sin.* (MSN, 819–820)
- *Tu rič kada čuše ljudi, ostaviše svoje bludi...* (MSN, 1585–1586)
- *Ta' se oti za vas dati (Isus) na križ ovi pribijati...* (MIŠT, 9–10)
- *Rič najpokoña to bi negova...* (PIC, 641)
- *Gospoja plaka tako do svita...* (VRB, 117)
- *Božja mati to čujeći, pride križu uzdišeći.* (PIC, 501–502)
- *Gospa sinu tako rekši, plač činaše jošće vekši...* (PIC, 595–596)
- *Tako Gospa tugovaše u žalosti se zadargovaše...* (PIC, 901–902)
- *I tako[j]zi plačno steći...* (OS-HV, 139)
- *Šentenciju tuj si stiše...* (OS-HV, 741)
- *To vam će se sve zgoditi jer se ne htiste pokoriti.* (OS-HV, 821–822)
- *To t' govori cića st[an]ja, bud' u nega brez štentanja.* (MSN, 125–126)
- *Posluh va 'vom neč' mi dat ti? Neposlušna ču te zvati...* (MSN, 932–933)
- *Tako pred nim ja klečeći i te riči [g]lovoreći...* (MSN, 1970–1971)
- *Tako nim se narugaše i tako ga nakazaše.* (VRB, 171–172)

U dramskim tekstovima u kojima su didaskalije izdvojene, prozne i opširne (npr. u plaču iz *Klimantovićevega rituala*, *Muci svete Margarite* iz *Zadarskoga rukopisa*, ili *Muci Spasitelja našega* iz 1556.), one najčešće imaju i anaforičku ulogu referiranja na prethodnu repliku i kataforički najavljuju sljedeću. Npr.

- *Slišavši te riči, puk počne verovati Boga i svi jedino počnu govoriti...* (ZMARG, 979)

U *Muci svete Margarite* najčešći je anaforički kohezivni element (kojim počinje velik broj didaskalija) pokazna zamjenica *to* s participom glagola govorenja *rekši*. Npr.

- *To rekši, izajde jedan gospodin imenom Olibrij i zapovida slugam svojim da uhitte divojčicu ka pase ovce...* (ZMARG, 28)²⁵

²⁴ Jezično-stilska osobitost srednjovjekovnih proznih tekstova da uz imenice redovito dolaze determinatori, koji su najčešće anaforični (npr. zamj. *taj* uz imenice koje su u tekstu već spomenute), mogu biti i homoforični, a rjeđe kataforični (v. o tome u Štrkalj Despot, 2005: 367), nije karakteristična za srednjovjekovne dramske tekstove.

²⁵ Brojevi stihova uz didaskalije odnose se na stih koji slijedi nakon nje.

- *To rekši s(ve)ta Mar(gari)ta, dokle bude u tamnicu, ne baba bude prinašati noj jisti, i tako steći izajde zmaj i ulize u tamnicu. Videći ga ona, pristraši se i kleknu ter poče govoriti...* (ZMARG, 429)
- *To rekši, drakun otvori usta i požri s(ve)tu Mar(gari)tu, a ona se prekriži u nem i tudje puknu drakun, a ona izajde vanka. I toti djavał dojde i tako ona kleče govori...* (ZMARG, 459)
- *To rekši sveta Margarita, tad izleti golubica. I reče sveta Margarita...* (ZMARG, 507)

U *Muci Spasiteļa našega* anaforička kohezija didaskalije i prethodne replike postiže se gotovo redovito mjesnim prilogom (*tu, totu*) s glagolom govorenja:²⁶

- *Tu LAZAR odgovori Židovom...* (MSN, 51)
- *Tu reci KAJFA poglavici ka Ani...* (MSN, 58)
- *Tu SLUGE gredu k Anni i reci jedan od nih Ani...* (MSN, 119)
- *Tu ANNA dvigne se z družbu svoju, pride Kajfi i reče...* (MSN, 127)
- *Tu ANNA, stavši se, reče...* (MSN, 155)
- *Totu POGLAVICA CRIKVENI, stavš[i] se, reci...* (MSN, 169)
- *Totu vsi ŽIDOVE zavape glasno govoreći...* (MSN, 195)
- *Totu pride Šimun gubavi ka Isusu i reče ŠIMUN Isusu ove riči...* (MSN, 369)
- *Tu ISUS gori stani, a mati poklekni, i tako ju Isus blagoslovi i reče...* (MSN, 859)

Anaforičkim referiranjem u srednjovjekovnim dramskim tekstovima obično počinju *riči pisca* ili *anjela*, odn. izvandijegetičnog pripovjedača, koji naratorski "veže" replike.

• <i>Riči pisca:</i>
<i>Tako Gospa žalovaše,</i>
<i>sinke svoga tad molašše...</i> (OS-HV, 510–511)	• <i>Riči pisca:</i>
<i>Gospa riči kako reče,</i>
<i>harlo sinke tad poteče...</i> (OS-HV, 583–584)
• <i>Riči pisca:</i>
<i>Gospa tako tugovaše</i>
<i>i Židovom govoraše...</i> (OS-HV, 1035–1036)	• <i>Riči pisca:</i>
<i>Tako Gospa tugovaše,</i>
<i>sinke s plačem govoraše.</i> (OS-HV, 1095–1096)
• <i>Tu ANJEL počni puku govoriti:</i>
<i>Tako Gospa tugovaše,</i>
<i>usa se v plaču skončavaše...</i> (MSN, 3642–3643)	

Anaforički se mogu vezati i iskazi koji neposredno slijede jedan za drugim unutar jedne replike ili unutar jednoga komentara naratora, ali za takvo je referiranje mnogo manje potvrda u proučavanome korpusu. Npr.

• <i>Spuzu na tarst položiše,</i>
<i>žuči i [o]cta položiše.</i>
<i>K ustom mu ju p(ri)klañahu,</i>
<i>tim ga žajna napojahu.</i> (PIC, 477–480) | • <i>Od tebe još gdo spomene,</i>
<i>prime milost svak od mene.</i>
<i>Prime, najde ta' smilenje</i>
<i>i svih gribov odrisenje.</i> (ZMARG 1101–1104) |
|---|---|

Kao anaforični elementi često služe mjesni prilozii (*ovdi, ondi, tu*) jer referiraju na mjesto o kojem je u tekstu prije već bilo riječi. Npr.

• <i>...ondi ga naga isvukoše...</i> (PIC, 455)	• <i>Nikodem sveti ondi staše...</i> (PIC, 905)
• <i>...suze mnoge ondi roneći...</i> (PIC, 696)	• <i>...plača ondi vele biše.</i> (PIC, 848)

²⁶ Kapetanović (2000: 90) analizirajući kontekstualnu uključenost didaskalija u stihovani tekst u *Mišteriju* primjećuje kako je "u njima gotovo obavezan jedan ili više konektora iskaza (*zatim, i, tako, i tako, tu, i tu, i tu zatim, opet, tada, tu pak zatim, to, potom*)".

- ...rada biše ondi umriti. (PIC, 918)
- Gospa plaka tuj do svita... (OS-HV, 429)
- Poj štit kńige Jameziouve
i tolikoj Mambrezove.
Ondi hoćeš ti viditi
gdo roditel naš hti biti. (ZMARG, 779–782)
- Ovdě s nami posidite... (KLIM, 187)
- Ovdi govori Marija obučena v svite črne... (KLIM, 233)
- Ovdi se Gospoja obrati k sestram svojim Marijam i reče ovako... (KLIM, 240–241)
- Ovdi ganuše križem i Ivan kunfortiva B(la)ž(e)nu Gospoju. (KLIM, 889)
- Malo dušu tuj ne pusti... (OS-HV, 640)
- Tu bi I(su)s močno mučen... (KLIM, 31)
- Totu sada mi vidimo,
da nisi prorok, vsi sudimo, (MSN, 2445–2446)

Anaforičnu funkciju vrlo često, osim pokaznih, imaju i lične zamjenice, koje referiraju na prije u tekstu izrečenu imenicu.

- ...ždrubi svarhu nih postaviše... (svita Isusovih) • Dvigoše ga na križ naga.
meju sobom je razdiliše. (PIC, 459) Žalujte ga, bratja draga! (Isusa)
- S plačem želno nu polubi, (Gospoju) • Židovi tad ni micahu, (Isusom)
- od tole jej viku služi. (PIC, 576) š nim se naprid pospišahu. (OS-HV,)
- Ja ga Isus k sebi zvati, (Ivana) • Eto Ivan ondi staše,
nega majci da da znati za nim suze ki roñaše.
- ter mu poča govoriti U dvor biše za nim došal
- i vele ga tad moliti. (OS-HV, 193–196) da bi negov konac poznal. (OS-HV, 189–192)
- Živa ne mnu da ga vidiš (Isusa) • U zlo mu ih obraćahu, (dobra dila)
- ni ga veče na stan primiš. (OS-HV,) pjanicom ga potvarahu. (OS-HV, 155–156)
- Oni nega ubitiše, (Isusa) • Ne vaľa joj govoriti, (Margariti)
- kako tata povedoše, triba ju je umoriti!
- ruke močno zavezaše, Grebeni ju razdirajte
- obraz mu s(ve)ti poplůvaše, ter joj muku ponavľajte! (ZMARG, 297–300)
- palicami ga močno biše, • Na glavu ju postaviše... (dračnu krunu) (PIC, 131)
- obraz mu s(ve)ti tu zaviše. • Diš li nega da svud sloveš (Isusa)
- K Pilatu ga povedoše, i na pomoć sebi zoveš? (ZMARG 123–124)
- da ga sudi, vsi rekoše. (VRB, 139–146)

2.2.2.1. Elipsa

Vrstom anafore možemo smatrati i elipsu. Ona naime djeluje anaforično tako što se iz iskaza ispušta jedinica koja je prije u tekstu spomenuta, najčešće subjekt. Elipsom se u srednjovjekovnim dramskim tekstovima postiže kohezija stihovanih replika. Npr.

- Želno se poča tad moliti... (Gospoja) (PIC, 269)
- Pokle od mene tako pojde... (Isus)
- tužnu majku komu ojde? (PIC, 779–780)
- ...jur na nogah jedva staše (Isus)
- velu muku jer tarpľaše. (OS-HV, 446–447)
- ...ne htiše ga osuditi (Pilat Isusa)
- ni prava ga pogubiti,
da negovu hteći prudu
posla ga tad ka Irudu. (OS-HV, 523–526)
- ...u parsu se poča biti, (Gospoja)
- tužnim glasom tad vapiti. (OS-HV, 992–993)
- 944)
- ...poča iz križa govoriti, (Isus)
- močno iz glasa sam vapiti... (PIC, 633)
- Kami s groba p(ri)vališe (Nikodem s Osipom)
- ter ga tvrdo zatvoriše. (PIC, 913)
- Tilo G(ospo)dne ja mazati, (Nikodim sveti)
- zajedno so Osipom ja plakati. (VRB, 944–945)
- "Prorokuj nam!" govorahu (Židovi)
- i na nega vsi vapjahu,
kako vuci na h vijahu. (KLIM, 36–38)
- ...jinako mi govoraše (anjel)
- kad me slavno pozdravľaše. (KLIM, 943–

- *Mnogu hoćeš čast jimiti*, (Margarita) • *Kad se mene sad ne boji*, (Margarita)
- draga ćeš mi svrh svih biti*. (ZMARG, 151–152) *neg protiva meni stoji!* (ZMARG, 211–212)
- *Činim mudrost da zabude* (vsaki človik) • *Drugoj ne vim ča ću reći*, (ruci)
- kad u rukah mojih bude*. (ZMARG, 664–665) *konac sebi sad će steći*. (MSN, 2991–2992)
- *Vsa se skončavaše tugujući*, (Gospoja) • *Kad ne dadu križu priti*, (Židovi)
- a sardašcem umirajući*. (VRB, 119–120) *daj križ hoću pomoliti...* (SPLIT, 24–25)

U didaskalijama je subjekt gotovo uvijek ekspliciran, ali katkad se elipsom izostavlja ako dvije replike zaredom izgovara isti lik. Npr.

- *To rekši, zapovidi da ju izsvuku govoreći...* (Olibrij) (ZMARG, 865)

2.2.3. Homofora

Homofora je samospecificirajuće referiranje na jednu i samo jednu jedinicu koja ima smisao u (kon)tekstu. Najčešće ulogu homoforičnoga elementa imaju determinator *jedan* i pokazna zamjenica *ovaj/ova/ovo*. Homoforičnim elementom referira se na točno određene referente iz vanjskoga svijeta, tako da oni nemaju više uopćeno značenje predstavnika kategorije (vrste), nego jednoga, određenoga i izdvojenoga člana.

- *I ki bihu š nim propeti*
s obistraha tad viseći,
jedan nih ga ja psovati,
Isukarstu uzrok dati. (OS-HV, 975–978)
- *Ova čaša, v kojoj je vino,*
karv jest moja, a ne ino. (MSN, 992–993)
- *... ja ti dajem ključe ove,*
ki pri tebi stati ote... (MSN, 999–1000)
- *Kad to sveta Margarita reče, jedan ki ju fruštaše noj reče govoreći...* (ZMARG, 233)
- *Pridu sluge gospodinu i dovedu svetu Margaritu i jedan pride i reče...* (ZMARG, 81)
- *...čudne riči vam ću reći*
na 'vom misti ja sideći.
Recite mi vsaki od vas
na 've riči i ov moj glas. (MSN, 1025–1028)
- *Jedan od vas, ki ste totu,*
ta mi mnogo stoji sprotu... (MSN, 1039–1040)
- *Jedan od vas dvanadeste,*
sa mmom ki tu za stol seste... (MSN, 1195–1196)

2.3. JUNKCIJA

Junkcija među dijelovima teksta postiže se eksplicitnim sredstvima tekstne veze, koja se u tekstnoj lingvistici (Beaugrande – Dressler, 1981: 71) nazivaju *junktorima*. *Junkcija* je vrlo dobro zastupljena u svim tekstovima, osobito pojedini njezini tipovi, iako ne u jednakoj mjeri kao upućivački konektori, čija je frekventnost osobitost srednjovjekovnih dramskih tekstova. Postoje četiri tipa *junkcije*: *konjunkcija*, *disjunkcija*, *kontrajunkcija* i *subjunkcija*.

2.3.1. Konjunkcija

Konjunkcija je odnos dodavanja kojim se povezuju jedinice jednakoga statusa u tekstu (koje su obje istinite u tekstnome svijetu). Signali konjunkcije su *konjunktori*, koji mogu biti: pribrojni (aditivni): *i, također, k tomu, uz to, pored toga, osim toga* itd., objasnidbeni (eksplikativni): *naime, ustvari, zapravo, to jest, drugim riječima, točnije rečeno* itd. i pojačajni (intenzivni): *i, čak i, štoviše, upravo, baš* itd.

Ulančavanje iskaza aditivnim konjunktorem *i*, toliko karakteristično za naše (i ostale europske) srednjovjekovne prozne²⁷ tekstove (srednjovjekovni polisindeton, *i-i* stil),²⁸ vrlo je rijetko u drami. Takvo mnogostruko ponavljanje veznika *i* konjunktora *i* u drami se može naći jedino u proznim didaskalijama. Npr.

- *To rekši, popade djavla sveta Margarita za vlasi i vrže š nim na tla. I sta mu na grlo i reče mu.* (ZMARG, 587).
- *To rekši, ukaza se križ iz neba i sede na križ golubica. I ču se glas Božji di govori i reče...* (ZMARG, 587).
- *To rekši s(ve)ta Marg(arita), počnu ju i mučiti i grebeni mesa razkidati. I videći Olibrij gdi noj krv teciše, zatisnu oči ne mogući gledati gdi noj krv teciše, i svi ostali ki bihu [š] nim. I tako posteći reče Olibrij s(vet)oj Marg(ari)ti govoreći...* (ZMARG, 345)

U *Muci Spasiteľa našega* potvrđena je polisindetska upotreba veznika *tar* i u stihovanome dijelu teksta:

- *Ja vam govoru: stan'te goru
tar pojdite k Ane dvoru
tar mu rec'te riči ove:
gospodin vas k sebi zove,
da se nakup zgovorimo
tar potrebe opravimo,
ere imam glasi čudne
i još prave, vele trudne,
tar popove vse zovite,
ča vam rečem, to činite.* (MSN, 109–118)

Službu aditivnoga tekstnoga konjunktora u srednjovjekovnoj drami najčešće ima konjunktore *i*, a nešto su rjeđi *ter* i *tar*. Npr.

- *I vi, plačne udovice...* (OS-HV, 9)
- *I tako[j]zi gledajući,
vele gorko tad plačući...* (OS-HV, 631–632)
- *I ne bi [i]m zadovoľno
da smart primam dobrovoljno...* (OS-HV, 2023–2024)
- *I to vide tolikoje
ki okolo tebe stoje.* (ZMARG, 363–364)
- *I znaj, Gospe, majko Diva,
da ga teško najdeš živa.* (MSN, 2769–2770)
- *I na garlu s konopome
i s debelon verugome?* (OS-HV, 411–412)
- *I ki bihu š nim propeti
s obistraha tad viseći...* (OS-HV, 975–976)
- *I to neće nigdar biti
da ču nemu sagrišiti.* (ZMARG, 155–156)
- *I tebi se priporučam
jer se s tobom ne razlučam.* (ZMARG, 530)
- *I neviste s divicami
sad plačite očicami.* (OS-HV, 29–30)
- *Ter sad plač'te s Marijome...* (OS-HV, 5)
- *Tar vam pravlu vsim očito* (VRB, 252)
- *Tere skubi svoje vlase
jer ti nošu tužne glase.* (OS-HV, 253–254)

²⁷ Usp. primjer iz *Tundalova viđenja* iz *Petrisova zbornika* (301r): *I tako leža bez duše néga tělo v srědu, prvo počanši pol dne, daže do sobote. I zato ga ne pokopaše zač v livom boku se čujaše nekoliko tepline i po tom znamenji čakahu ljudi niko javljenje. I potom jest vraćena duša njegova v njega tělo. I kada bě duša opet na svojem městě v néga tělě, i poče vele mledno vzdihati za jednu uru. I kada se vsi čudovahu i tečahu ľudi na veliko čudo, a on poče umiľeno pozirati simo i tamo...*

²⁸ Mnogostruko ponavljanje veznika *i* poznato je u mnogim "starim jezicima", a veznik *i* najčešći je sastavni veznik u većini slavenskih jezika. U našoj se literaturi ta pojava obično naziva jednostavno polisindetonom ili gomilanjem veznika *i*, u ruskoj literaturi naziva se "lančanim nizanjem" rečenica (*цепное нанизывание предлоženij*, Stecenko, 1972: 125), a internacionalnim terminom za tu pojavu postao je njemački izraz *und-und* stil (Budagov, 1985: 137). V. o tome u Štrkalj Despot (2007: 178).

Tekstnom konjunkcijom konjunktorem *i* vežu se i didaskalijske replikama:

- *I dospivši sede i reče slugam...* (ZMARG, 136)
- *I toti djaval dojde i tako ona kleče govori...* (ZMARG, 459)
- *I tu, jur kad se vsi skupiše, počni KAJFA, stavši se, govoriti...* (MSN, 143)
- *I tako LO[N]JIN udri lančom u bok i reče umiļeno...* (MIŠT, 25)

Često je strukturno ponavljanje aditivnoga konjunktora *i* u kombinaciji s veznikom *ter/tere*, i to tako da na početku prvoga dijela distiha dolazi konjunktora *i*, a na početku drugoga dijela distiha veznik *ter / tere*. Npr.

- *I tuj se nim narugaše* *ter mu obraz popļuvaše.* (OS-HV, 687–688)
- *I s krunome tarnovome* *tere putju svom golome?* (OS-HV, 1045–1046)
- *I dva zala š nim propeše* *ter se rugat nim počeše...* (OS-HV, 953–954)
- *I tako ju ondē svisti* *ter jej ove riči navisti.* (VRB, 67–68)

Iskaz se u tekst često integrira tekstnim konjunktorem u kombinaciji s drugim tekstnim kohezivnim sredstvima, npr. u gore navedenim primjerima: *i tako*, *i tuj*, *i pokle*, *i toti*, *i to* itd. Moguće je u slijedu naći i tri tekstna kohezivna sredstva [u nav. primjeru to su konjunkcija (aditivnim konjunktorem *i*), anafora (anaforičkim elementom *tu*, koji referira na već poznato mjesto) i subjunkcija (vremenskim subjunktorem *pokle*)].

- *I tu pokle svarši to svoje govorenje, gre k Šimunu gubavomu i tu MAGDAL(E)NA, razumivši govorenje Isusovo, pokaj se i lamajući parste počni govoriti...* (MSN, 385)
- *I tu zatim CENTURION pojdi pod križ i počni plakati govoreći...* (MIŠT, 227)

Ostali aditivni konjunktora, česti u proznim tekstovima, npr. *takoje* ('također'), *paki* ('također, još'), *ošće* ('još') i *k tomu*, nisu potvrđeni.

Kao tekstni konjunktora funkcionira prilog *uistinu / ujistinu*.

- *Ujistinu neće moći* *djaval jednu divu smoći!* (ZMARG, 881–882)
- *Ujistinu ovo biše* *Sin od Boga ki se diše!* (MIŠT, 25–26)

2.3.2. Disjunkcija

Disjunkcija povezuje jedinice koje imaju alternativan status i u tekstnome svijetu ne mogu obje biti istinite. Signal disjunkcije je disjunktora *ili*. Disjunkcija na tekstnoj razini vrlo je rijetka.²⁹

- *Reci mi, Petre, kamo biše* *twoje rote ke ti diše?*
Ki mi sinku obitaše *ter mu nočas govoraše:*
'U tamnicu s tobom oću pojti *i do smarti neću te ojtī.'*
Alī Toma *tolikoje,* *kamo biše riči tvoje,* *ki pravlašē: 'Vsi pojdimō* *ter zajedno š nim umrimō!'* (PIC, 73–82)

²⁹ Disjunkcija kao tekstno kohezivno sredstvo nije uopće potvrđena u proznom korpusu. V. Štrkalj Despot, 2007: 268.

2.3.3. Kontrajunkcija

Kontrajunkcija povezuje jedinice jednakoga statusa, koje su u tekstnome svijetu inkongruentne ili inkompatibilne. Kontrajunkciju signaliziraju *kontrajunktori*, koji mogu biti konfrontativni (*no, ali, ipak, međutim, naprotiv, za razliku od toga* itd.), dopusni (*unatoč tomu, usprkos tomu, ipak, svejedno, uza sve to* itd.) i isključni (*samo, jedino* itd.). U našem su korpusu potvrđeni konfrontativni kontrajunktori *a, da, neg i pak* te dopusni kontrajunktor *ništarmahe* ('ipak').

- *A sada ste ga ostavili kad su nega uhitili.* (PIC, 83–84)
- *A Ivan obja tad Gospoju kako sinak mater svoju.* (PIC, 573–574)
- *A ti li si, dobro moje? A to li je tilo tvoje?* (PIC, 399–400)
- *A oni jih odgoñahu ter nemilo tad psovahu.* (OS-HV, 401–402)
- *A ti, Gospe naša mila, da bi se jure utišila...* (KLIM, 588–589)
- *A ti, Petre, stan' se gori i razum dobro tvoj otvori.* (MSN, 995–996)
- *Da Židovi ñim micahu, naprid ñime tad tiskahu.* (OS-HV, 513–514)
- *Da Židove ñom tiskoše a [s] simkom joj tja idoše.* (OS-HV, 587–588)
- *Da kada ga plačna pozna, o[d] tužice jedva osta.* (OS-HV, 833–834)
- *Pak po smrti mi ñegovi zakoni smo našli novi.* (ZMARG, 811–812)
- *Pak drugi sluga ñoj reče...* (ZMARG, 241)
- *Ništarmahe, ja te prošu za poniznos, ku ti nošu...* (MSN, 1069–1070)
- *Ništarmahe, Gospodine, odgovori sada meni...* (MSN, 1205–1206)
- *A Irud tudje ñim se naruga, a to bi Gospoju vekša tuga.* (PIC, 115–116)
- *A ti, Gospe naša mila, jeda bi se utišila!* (PIC, 815–816)
- *A sad pomihu svi postav'te, plačne glase poslušajte.* (OS-HV, 64–65)
- *A Kajfi se htih moliti, a neće mi odtvoriti.* (OS-HV, 419–420)
- *A mnogo sam prvo mogal i svi ljudi jesam smogal.* (ZMARG, 657–658)
- *A ja ovo pod moju starost tugu imam tere žalost.* (MSN, 1065–1066)
- *Da meni t' se sarce koļe jer te, sinče, tako vode...* (OS-HV, 569–570)
- *Da ne htiše otvoriti ni joj daše govoriti...* (OS-HV, 775–776)
- *Da ti im se daj spoznati da sam tvoj sin i poznati.* (MSN, 3055–3056)
- *Neg vi mene sad slišite ter s pinez odpravite.* (MSN, 1337)
- *Ništarmahe, ako sam ja te kriviñe ali stanja...* (MSN, 1087–1088)

2.3.4. Subjunkcija

Subjunkcija povezuje jedinice teksta čiji status nije ravnopravan, nego jedna jedinica teksta ovisi o drugoj (u tekstnome svijetu istinitost jedne jedinice ovisi o istinitosti druge). Signali subjunkcije su *subjunktori*, koji mogu biti: vremenski (*tada, onda, zatim, potom, poslije toga, prije toga* itd.), uzročno-posljedični (*zato, jer, zbog toga, uslijed toga, s obzirom na to* itd.), namjerni (*radi toga, s tom namjerom, u tu svrhu* itd.), uvjetni (*u tom slučaju, inače, u takvu slučaju* itd.) i zaključni (*prema tome, dakle, sve u svemu, jednom riječju* itd.).

2.3.4.1. U proučavanome korpusu potvrđeni su vremenski subjunktori *tad/ tada/tadaj, pokle/pokole, pak, jur, potom toga, zatim*. Vremenska je subjunkcija vrlo često sredstvo kohezije stihovanih replika, ali nije rijetka ni u didaskalijama.

- *Židove počaše tad vapiti...* (PIC, 193)
- *Želno se poča tad moliti...* (PIC, 269)
- *Gospa odgovori tad Ivanu...* (PIC, 717)
- *Po zemlji ga tad vucihu...* (OS-HV, 95)
- *Tadaj Gospa vanka staše...* (OS-HV, 750)
- *Svi se tadaj nim rugahu...* (OS-HV, 135)
- *Pokle Mandalena Gospozi zvisti...* (PIC, 336)
- *Pokle mater tako moli...* (PIC, 392)
- *Pokole ga tad sfruštaše...* (OS-HV, 675)
- *Jur odluč i nakani tere k nemu ti pristani.* (ZMARG, 251–252)
- *Pak sveta Margarita obrnu se Olibriju i reče...* (ZMARG, 265)
- *Tada sveta Margarita odgovori...* (ZMARG, 603)
- *Reče potom toga Olibrij...* (ZMARG, 873)
- *Tada ti isti opitaju Laz(a)ra govora(e)ći...* (MSN, 59)
- *Zatim CENTURION pojde k Pilatu, ostavi sneti telo.* (MIŠT, 201)
- *Zatim se dvigne treći sluga imenom JAOb, i reci...* (MIŠT, 149)
- *Reče tada Gospa: "Ajme, sinko želni, poslušaj me!"* (PIC, 165–166)
- *Na molitvi tad on staše...* (OS-HV, 75)
- *Tad ga na tleh povališe*
- *ter ga šćapi izmlatiše...* (OS-HV, 265–266).
- *...jur počini, ne [p]lači se.* (VRB, 588)
- *Pokle se križu Gospa moli...* (PIC, 785)
- *Pokle Isus žene zvisti...* (PIC, 450)
- *Pokle Isus bi pokriplen...* (OS-HV, 81)

2.3.4.2. U svim je proučavanim tekstovima uzročno-posljedična subjunkcija najčešće sredstvo kojim se postiže tekstna kohezija. Najfrekventniji je uzročno-posljedični subjunktor *zato*. Npr. samo je u *Muci Spasitelja našega* prilog *zato* u ulozi subjuktora potvrđen više od 50 puta.

- *Zato ga živa ti neпусти ter ga barzo na smart sudi!* (PIC, 196–197)
- *Zato sarce jad podira, od tužice ter umira...* (PIC, 731–732)
- *Zato nega zlo bijahu, smilovanja ne imahu.* (OS-HV, 159–160)
- *Zato k Pilatu mi pojdimo ter ga želno pomolimo...* (KLIM, 251–252)
- *Zato nad mnom jimaš oblast ter me prognat hoć u propast.* (ZMARG, 635–636)
- *Zato pravo te j' slaviti tar ti va vsem zahvaliti.* (MSN, 77–78)
- *Zato, prost' mi moji grisi, zlo učinih, vsaki sliši!* (MIŠT, 33–34)
- *Zato plači ter nariči, skubi vlasi, deri lici.* (PIC, 328–329)
- *Zato vazmu plač za piću i tim sarce ja nasiću.* (PIC, 827–828)
- *Zato plaču koko mogu ter pošilam glas moj Bogu.* (OS-HV, 573–574)
- *Zato dopusti m(i)l(o)st tvoja da se utiši starost moja.* (KLIM, 1051–1052)
- *Zato ovde ne smim stati ni s tobom se već pričati.* (ZMARG, 789–790)
- *Zato, majko, ostaj z bogom, s punim mojim blagoslovom.* (MSN, 875–876)
- *Zato, mol'te vsi za mene, mladi, stari, i vi žene...* (MIŠT, 43–44)

Potvrđeni su i drugi uzročno-posljedični subjunktori (*buđuć, jer/jere*), ali ni približno u mjeri u kojoj dominira subjunktor *zato*.

- *Buđuć Isus tad okruhen i nevoľno vas izmučen...* (OS-HV, 707–708).
- *Jer ako ga ne pogubi, Cesarovu milost zgubi.* (OS-HV, 727–728)
- *Jer izgibe naša radost, naše dobro i naša svitlo...* (VRB, 385–386)
- *Buđuć Isus s majkom pal se, podvihnut se ne mogaše.* (OS-HV, 907–908)
- *Jer te viju da se skončavaš, tužnu majku komu ostavljaš?* (PIC, 539–540)
- *Jere ne znate pohojenja Sina B(o)žija, vaše spasenje.* (VRB, 495–496)

2.4. LEKSIČKO-SINTAKTIČKA KOHEZIJA

Kohezija teksta postiže se i *leksičko-sintaktičkim elementima*: ponavljanjem istih ili sličnih sintaktičkih i/ili leksičkih jedinica, strukturnim paralelizmima, sinonimijom, parafraziranjem itd. Budući da su srednjovjekovni dramski tekstovi stihovani, pisani parno rimovanim osmercima (prepoznatljivom formalnom oznakom hrvatskoga srednjovjekovnoga stihotvorstva), jasno je da ih karakteriziraju leksička i strukturna ponavljanja u mnogo većoj mjeri nego prozne tekstove. Izuzetno obilata strukturna i leksička ponavljanja osim stilističko-estetske imala su i praktičnu svrhu (lakše ih je bilo tako slušati i pamtit), ali nesumnjivo djeluju kao snažno tekstno kohezivno sredstvo, koje veže i tekstne jedinice koje slijede jedna za drugom i one koje su međusobo u tekstu udaljene.

Gomilanje i ponavljanje uzvika (*jao*, *ojme*, *o*) karakteristika je svih pasionskih tekstova.³⁰ Osim što djeluju kao kohezivno sredstvo na razini tekstnih odsječaka i teksta u cjelini, oni su i snažni provodni činitelji ritma, koji iskazima osiguravaju visoku stiliziranost, a tugovanje, koje se njima izražava, postaje ritualizirano.

- *Jao sinu, željo moja,*
jao mani, nigo moja! (PIC, 64–65)
- *Ojme, tuga k tugi veća,*
ojme tužna ma nesreća! (MSN, 3218–3219)
- *Jao sinko, željo moja!*
Jao mani, tugo moja! (VRB, 88–89)
- *Ojme sinko, smrti tvoja!*
Ojme mani, tugo moja! (KLIM, 859–860)

- *O Isuse, moli za nas,*
Spasiteľu, spasi vsih nas,
ki od Boga za nas snide,
blagoslovljen s neba pride.
O blažena ona mati,
ka te oti k nam posladi!
Slavu dajemo, Bože, tebi,
primi duše mile k sebi!
- *O prečastno govorenje,*
ko vsim daje utišenje!
O preslavna diko naša,
ča te mnogo čudo znaša,
rači vsih nas poslušati
i vsim tvoju milost dati. (MSN, 243–256)

U plaču iz *Zbornika duhovnoga štiva* gotovo svaka replika koju izgovara Gospoja počinje leksičko-sintaktičkim paralelizmom s ponavljanjem uzvika *ojme* na početku oba dijela distiha. Npr.

- *Ojme tugo, ojme žalost!*
Ojme, zgubih vsu moju radost! (ZBDŠ, 477–478)
- *Ojme sinko, željo moja!*
Ojme mani, tugo moja! (ZBDŠ, 790–791)
- *Ojme sinko, tugo moja!*
Ojme smrti ľuta moja! (ZBDŠ, 744–745)
- *Ojme tugo i dreselje!*
Ojme, zgubih vse veselje! (ZBDŠ, 872–873)

Anafora³¹ (ponavljanje istih riječi ili na početku oba stiha u distihu ili samo u početnim stihovima distiha, ili kombinacija tih dvaju postupaka) dominantna je i prepoznatljiva stilska oznaka srednjovjekovne drame. Leksičko ponavljanje na početku stiha redovito prati i strukturni (sintaktički) paralelizam stihova. Npr.

- *Tako nim se narugaše*
i tako ga nakazaše. (PIC, 149–150)
- *Ko mi uze radost moju?*
Ko li ubili majku tvoju? (OS-HV, 359–360)

³⁰ "Otvaračku" ulogu uzvika u tekstnom ustrojstvu *Mišterija* istaknuo je Kapetanović (2000: 89).

³¹ Kao književnoteorijski pojam.

- ...kako jañac umiljeni
i kako cesar okruñeni. (PIC, 153–154)
- Žalosnici pravi mi ko je,
je li ono dobro moje?
Je li ono nebeski vojnik,
svezan za garlo kako razbojnik?
Je li ono na našoj daci
tarnova kruna na glavici?
Je li ono Isus blagi,
tvoj meštar i Bog pravi... (PIC, 306–312)
- Gledaj kralja okruñena,
na smrt britku osujena!
Gledaj lice ono slavno
od grišnikov poplūvano!
Gledaj sinka prigvoñjena,
gledaj rebra probodena!
Gledaj ruke, gledaj noge,
gledaj tela rane mnoge!
Gledaj ÷avli, gledaj rane,
kruv iste÷e na vse strane! (KLIM, 339–348)
- Vidih moje verne duše
i gdi drakun mrtav pu÷e,
vidih mrtvu ubojicu,
ki me požri nevoñnicu!
Vidih usta gdi otvori
da ga tvoja moć umori,
vidih ñega jidost zala
da jest sasvim pomahnkala.
Vidih ñega sve otrove
da smogoše ruke ove.
- Obrat' k meni lice tvoje!
Obrat' k meni oči tvoje! (OS-HV, 850–851)³²
- ...ono ti je dobro tvoje,
majko žalostna i Gospoje!
Ono ti je c(esa)r nebeski,
kino t' nosi on križ teški!
Ono ti je lice slavno
od grišnikov poplūvano!
Ono ti je posrid tati
tvoj sin želñi, tužna mati! (VRB, 373–380)
- Novi sinu moj, Ivane,
gledaj meštra lute rane!
Gledaj parsi gdi počinu,
gledaj pravo sunce tebi sinu!
Gledaj pe÷alno, dragi sinu,
britke rane po vsem tilu!
Gledaj ovo, oboj mani,
moj sin želñi, nu mi pravi
Mandaleno, sestro draga,
gledaj meštra mrući naga! (PIC, 883–892)
- Verujući križa sveta,
bih z drakuna van izneta.
Vidih ñega svaka zala
da na zemlū jesu pala.
Vas razvržen vidih pakal,
žrlac od duš da je pukal.
Vidih gdi moj križ procvita,
raba tvoja Margarita.
Vidila sam veru moju
gdi pokaza kripost svoju! (ZMARG, 475–494)

Kohezija jednoga većega dijela teksta povezanog zajedničkom kataforičkom "najavom" može se postići istim ili sličnim strukturiranjem svih replika koje na neki način referiraju na prije u tekstu izrečenu najavu. Npr. u *Muci Spasitelja našega* nakon kataforičke didaskalije, koja najavljuje čak dvanaest sljedećih replika (*Tu 1 po 1 počni pitat Isusa ki bi ta bil...* 1048), slijedi dvanaest vrlo slično strukturiranih replika (npr. svaka počinje predstavljanjem imenom jednoga od apostola i završava molbom Isusu da kaže je li baš on njegov izdajica):

- *Ovo ribar tvoj Petar...* 1049
- *Ovo Andrij, starac tužni...* 1061
- *Ovo Jakov tvoj prilični...* 1073
- *Jakov ovo on tvoj mali...* 1083
- *Toma ovo ja nesrični...* 1091
- *Oh, ja Matij jevanjelist ..* 1103
- *Filip ja sam, ki te moļu...* 1121
- *Oh, nevoñni Bartolomej...* 1127
- *Oh, nesrični ja on Ivan...* 1137
- *Oh, nesrični Šimun pravo...* 1157
- *Ja sam Tadej, oh, nesrični...* 1173
- *Ovo Juda, slavni sluga...* 1199

³² Simploka.

Međuovisnost kataforičkoga referiranja i leksičko-sintaktičke strukturne kohezije očituje se i u ovome primjeru iz *Muke Spasitelja našega*:

•... *tri uzroke na n staveći,*
parvi uzrok, da je rekal:
razvaliti mogu crikav
i opet ju podvignuti,
treći dan ju povratiti
v parvo stanje, v kom je bila
kako i on, ki ju zida.
Drugo vele, da ih psuje,
i još treto, da zabraňuje
dat dohodak presvitlomu
cesarstvu zveličenomu. (MSN, 2518–2528)

2.5. TEKSTNO STRUKTURIRANJE SREDNJOVJEKOVNE DRAME

U srednjovjekovnim dramskim tekstovima iskazi su kontekstualno uključeni, osobitu važnost ima referiranje, i to *inkoativni iskazi* (kataforički, s "otvaračkom" funkcijom) i *finitivni iskazi* (anaforički, sa "zatvaračkom" funkcijom), izuzetno je česta uzročno-posljedična subjunkcija – što je tipično za linearno strukturirane tekstove. Istodobno, brojnost strukturnih i leksičkih paralelizama, tj. upotrebe istih ili sličnih sintaktičkih ili leksičkih jedinica, tipična je oznaka paralelno organiziranih tekstova.

Nemogućnost jednoznačna određenja strukture srednjovjekovne drame (u smislu linearna / paralelna organizacija teksta) donekle je očekivana, ako imamo na umu Jaussov (1970: 328) još aktualan stav o metodološkoj neprihvatljivosti primjene razlika "koje od vremena emancipacije lijepih umjetnosti određuju naše razumijevanje književnosti" na srednjovjekovnu književnost (poput: "određeno za praktičnu svrhu ili bez svrhe, didaktično ili fiktivno, imitacija ili originalnost, tradicionalnost ili individualnost").³³ Kao što srednjovjekovna drama izmiče "pravilima moderne trijade epskoga, lirskoga i dramatskoga" (Jaus, 1970: 328) u rodovskome smislu, tako i svojim tekstnim ustrojstvom izmiče kategorizaciji u smislu tipičnoga predstavnika bilo linearno bilo paralelno strukturiranoga teksta.

Na primjerima, uglavnom izvučenima iz konteksta, pokazali smo kojim se kohezivnim sredstvima iskazi u srednjovjekovnoj drami vežu da bi oformili veće cjeline i u konačnici sam tekst. Tako klasificirani i analizirani primjeri ne pružaju ipak cjelovitu sliku o složenosti toga tekstnoga tkanja, o međuupućivanju, međuovisnosti i odnosu među različitim kohezivnim sredstvima. Ovdje stoga donosimo analizu strukture jednoga većega dijela teksta plača iz *Osorsko-hvarske pjesmarice*, koji će neiščašenošću iskaza iz konteksta dati uvid u složenost implicitnih i eksplicitnih veza među iskazima i ponešto rasvijetliti odnos među tekstnim kohezivnim sredstvima, koja tekst čine koherentnom, smislenom cjelinom.

³³ Tako npr. Perillo (1978: 32) kaže kako *Muka Spasitelja našega* "nije originalno djelo, nego kontaminacija raznih pasionskih dijelova"; ponavljajući čestu metodološku pogrešku u pristupu srednjovjekovnim tekstovima, a ta je da se ocjenjuju upravo parametrima *originalnosti* i *individualnosti*, koji su za nju sasvim redundantni.

• <i>Zato korut sad uzмите, u čarno se obucite, vaše hčerce poružite ter jih plakat naučite. Ter sad plač'te s Marijome veče jida gorkome.</i>	•uzročno poslj. subjunkcija •anaforičko referiranje na <i>hčerce</i> •aditivna konjunkcija konjunktorem <i>ter</i>	5
Š <i>nom</i> sad gorko procvilite, <i>ne</i> žalosti š <i>nom</i> dilite. I vi, <i>plačne udovice,</i>	•anaforičko referiranje na <i>Mariju</i> •anaforičko referiranje na <i>Mariju</i> •aditivna konjunkcija konjunktorem <i>i</i> , ► leksičko-sintaktička kohezija, v. 29.	
<i>privelike žalostnice, ke ste muže pogubile, vaše stanke opustile, ke bihote urešene, pak ostaste poružene, kapami se sad pokrijte, čarnim glave sve povijte, k Mariji se pridružite, gorko sve š nom sad tužite, ka sad gubi sinka i muža, v kom biše sva ne duša, kojim biše urešena, sad ostaje počarhena; ka š nim biše u veselju, sad ostaje u dreselju. Sad ostaje žalosnica, pored s vami udovica. Zato sad š nom naricajte,</i>	♦ leksički element, ponavljanje ♦ leksički element, ponavljanje ■ strukturni paralelizam ■ strukturni paralelizam • anaforičko referiranje na <i>Mariju</i> • anaforičko referiranje na <i>Mariju</i> • anaforičko referiranje na <i>sinka</i> ■ strukturni paralelizam ♦ leksički element, ponavljanje ■ strukturni paralelizam ♦ leksički element, ponavljanje, / ■ strukturni paralelizam ♦ leksički element, ponavljanje	10 15
<i>glas do neba pošilajte. I neviste s divicami</i>	• anaforičko referiranje na <i>Mariju</i> • anaforičko referiranje na <i>Mariju</i> • anaforičko referiranje na <i>sinka</i> ■ strukturni paralelizam ♦ leksički element, ponavljanje ■ strukturni paralelizam ♦ leksički element, ponavljanje, / ■ strukturni paralelizam ♦ leksički element, ponavljanje •anaforičko referiranje na <i>plačne udovice</i> • uzročno poslj. subjunkcija / •anaforičko referiranje na <i>Mariju</i> / • elipsa-subjekt	20
<i>sad</i> plačite očicami. <i>Sad</i> urehe pogardite <i>ter</i> od sebe odvaržite. <i>Vaše</i> kose raspletite <i>tere</i> vlase rastresite. <i>Sad</i> se čarnim poružite <i>tere</i> želno potužite. <i>Plačne</i> pisni sada pojte <i>tere</i> š nimi Gospi dojte. Š <i>nom</i> plačite sinka draga virenika vaz[d]a slavna, koj' <i>vas</i> karvu jest iskupil i sebi <i>vas</i> jest zaručil. <i>Zato</i> za <i>nim</i> sad tuguje	•elipsa-subjekt <i>plačne udovice</i> spomenute u 9. stihu •aditivna konjunkcija konjunktorem <i>i</i> / ► leksičko-sintaktička kohezija, v. stih. 9. ♦ leksički element, ponavljanje ♦ leksički element, ponavljanje, ■ strukturni paralelizam, 35/36 ♦ leksički element, ponavljanje, ■ strukturni paralelizam, 35/36 • elipsa-subjekt <i>neviste s divicami</i> spomenute u 29. stihu ♦ leksički element, ponavljanje ♦ leksički element, ponavljanje, ■ strukturni paralelizam, 31/32 ♦ leksički element, ponavljanje, ■ strukturni paralelizam, 31/32 •elipsa-subjekt <i>neviste s divicami</i> spomenute u 29. stihu ♦ leksički element, ponavljanje • anaforičko referiranje na <i>Gospu</i> , 38	25 30 35 40
<i>ter ga često spomenuj[te]. I počteni redovnici,</i>	• anaforičko referiranje na <i>neviste s divicami</i> , 29 • anaforičko referiranje na <i>sinka</i> i <i>neviste s divicami</i> • uzročno poslj. subjunkcija / •anaforičko referiranje na <i>sinka</i> / • elipsa-subjekt • anaforičko referiranje na <i>sinka</i> •aditivna konjunkcija konjunktorem <i>i</i> / ► leksičko-sintaktička kohezija, v. stih. 9.	40

Isusovi nasljednici.

Sada plač'te meštra draga, • vremenska subjunkcija / • elipsa–subjekt *počteni redovnici,*
Isukarsta vele slavna,
na križ za vas ki pobodi, • anaforičko referiranje na *počtene redovnike* i *Isukarsta.*
plačnih vele vas ohodi. • anaforičko referiranje na *počtene redovnike* /
 • elipsa–subjekt *Isukarst*

50

3. ZAKLJUČAK

Istraživanje sredstava za postizanje tekstne kohezije (*konektora*) u srednjovjekovnoj drami pokazalo je da u tim tekstovima nema jezičnoga opravdanja učestalim tvrdnjama o uzročno-posljedičnoj nepovezanosti iz raznih djela adiranih epizoda i replika pojedinih likova u njima.

Srednjovjekovni dramski tekstovi jesu rezultat takvih adiranja i kontaminacija, ali to nikako ne znači da stoga nisu *koherentni tekstovi*. Bez obzira na broj i opširnost "digresija", česta ponavljanja i na mogućnost stalnog proširivanja pojedinih epizoda, karakterizira ih čvrsta smisaona kohezija temeljena na zadanoj i svima unaprijed poznatoj fabuli.

Osim teme i čvrsto zadane fabule, koja djeluje kao snažno smisaono tekstno kohezivno sredstvo, koherentnost tekstovima priskrbuju sredstva tekstne kohezije unutar pojedinih replika, među didaskalijama i replikama, među replikama i na razini cijeloga teksta.

Veza između didaskalija i replika postiže se najčešće kataforičkim ili anaforičkim upućivanjem (referiranjem).

Ulančavanje iskaza konjunktorem *i* (srednjovjekovni polisindeton, *i-i* stil), toliko karakteristično za naše (i ostale europske) srednjovjekovne prozne tekstove, vrlo je rijetko u drami. Od junkcijskih tipova tekstne veze u svim je proučavanim tekstovima najčešća uzročno-posljedična subjunkcija subjunktorem *zato*, iako su dobro potvrđeni i aditivni konjunktorem *i* i konfrontativni kontrajunktorem *a*.

Budući da se radi o pjesničkim tekstovima, vrlo važnu kohezivnu ulogu imaju leksičko-sintaktička kohezivna sredstva: osobito su česta ponavljanja leksičkih elemenata i paralelizmi sintaktičkih struktura.

Rezultati istraživanja pokazuju da su srednjovjekovni dramski tekstovi naglašeno koherentni. Karakterizira ih, u odnosu na novovjeke drame, čak i gomilanje tekstnih kohezivnih sredstava: leksičko-sintaktičkih elemenata kohezije (ponavljanja i strukturni paralelizmi), upućivačkih konektora (kataforičnih i anaforičnih), inkoativnih i finitivnih iskaza, te osobito gomilanje uzročno-posljedičnoga subjunktora *zato*, kojim se uzročno-posljedična veza među iskazima (pre)naglašava.

Analiza ustrojstva srednjovjekovnih dramskih tekstova i sredstava za postizanje tekstne kohezije upućuje na zaključak da ti tekstovi nisu nastali "pukim adiranjem", nego promišljenim i vrlo složenim utkivanjem raznolikim tekstnim veznim sredstvima. Rezultat takva tkanja nisu nasumične, uzročno-posljedično i smislenu nepovezane epizode, nego jezično-stilski koherentan tekst.

Potvrđuje se tako još jedanput da se prije no što pristupimo istraživanju srednjovjekovnih tekstova moramo osloboditi ropstva određenosti našega razumijevanja književnosti pojmovima autorstva, originalnosti i individualnosti. Ostavštinu srednjovjekovne književnosti, koja je didaktična, pretežno neoriginalna, anonimna, sklona adiranju i kontaminiranju, prepisivanju i plagiranju, treba proučavati samo u bogatstvu njezine *varijantnosti*, jer nijedan tekst nije nikad "samo" rezultat adiranja i kontaminiranja ili "samo" jedna od inačica nekog zamišljenog *izvornoga teksta*, nego su to uvijek koherentni tekstovi, i baš svaki od njih u kontekstu takve književnosti ima i književnu vrijednost, i značenje, i smisao.

4. IZVORI

Plač iz Picićeve pjesmarice, Arhiv Bodleian knjižnice u Oxfordu, sign. Tractatus can. 193, str. 42a (103a)–66b (127b).

Vrbnički plač, Arhiv HAZU, sign. VII 160.

Plač iz Klimantovićeve rituala, Hrvatski državni arhiv, sign. G-94, str. 44a–70b.

Plač iz Zbornika duhovnoga štiva, Arhiv HAZU, sign. IV a 92, str. 134a–148a.

Plač iz Osorsko-hvarske pjesmarice, Arhiv HAZU, sign. I a 62, str. 70a–100a.

Splitski odlomak plača, Knjižnica Franjevačkoga samostana na Poljudu.³⁴

Mišterij vele lip i slavan iz 1556, Arhiv HAZU, sign. IV a 47, str. 82a–95a.

Muka Spasitelja našega iz 1556, Arhiv HAZU, sign. IV a 47, str. 3a–82a.

Muka svete Margarite iz Zadarskoga rukopisa, Arhiv HAZU, sign. I a 44.

5. LITERATURA

B u d a g o v, Ruben Aleksandrovič, 1985: *Shodstva i neshodstva između rodstvenymi jazykami: romanskij lingvističeskij material*, Moskva: Izdatel'stvo Akademii Nauk SSR.

C h o m s k y, Noam, 1991a: *Jezik i problemi znanja*, Zagreb: Filozofski fakultet.

D e n i s o n, David, 2004: *English Historical Syntax: Verbal Constructions*, London: New York.

B e a u g r a n d e, Robert Alain – D r e s l e r, Wolfgang Ulrich, 1981: *Introduction to text linguistics*. London: Longman.

D r e s l e r, Wolfgang Ulrich, 1973: *Einführung in die Textlinguistik*, Tübingen: Niemeyer.

F a n c e v, Franjo, 1932: "Hrvatska crkvena prikazanja", *Narodne starine*, XI, Zagreb.

F a l i š e v a c, Dunja, 2007: "Struktura i funkcija hrvatskih crkvenih prikazanja", u *Stari pisci hrvatski i njihove poetike*, Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.

³⁴ Zahvaljujemo fra Damiru Cvitiću što nam je ustupio izvornik.

H e r c i g o n j a, Eduard, 1975: *Srednjovjekovna književnost* Ed. *Povijest hrvatske književnosti*, knjiga 2, Zagreb: Liber–Mladost.

J a u s s, Hans Robert, 1970: "Teorija rodova i književnost srednjega vijeka", *Umjetnost riječi*, god. 14, br. 3, str. 327–353.

K a p e t a n o v i ć, Amir, 2000: *Jezičnostilski mozaik i nova tekstološka obrada "Mišterija vele lipa i slavna... (1556.)"*, Magistarski rad (u rukopisu), Zagreb.

K o l u m b i ć, Nikica, 1964: *Postanak i razvoj hrvatske srednjovjekovne pasionske poezije i drame*, Doktorska disertacija (u rukopisu), Zadar.

K o l u m b i ć, Nikica, 1978a: "Hvarski dijaloški 'Plačevi' (1. dio)", *Čakavska rič*, 1, Split, str. 21–44.

K o l u m b i ć, Nikica, 1994: "Marijinski dijaloški 'Plačevi' u hrvatskoj književnosti XVI. vijeka", *Po običaju začinjavac. Rasprave o hrvatskoj srednjovjekovnoj književnosti*, Split: Književni krug, str. 152–162.

L i s a c, Josip, 1989/1990: "Dijalekatska osnovica u jeziku hrvatske dopreporodne drame", *Radovi Filozofskoga fakulteta u Zadru* 29(19), Zadar, str. 53–68.

M a l m k j æ r, Kirsten, 1991: "Text linguistics", u: Malmkjær, K. (ur.), *The Linguistics Encyclopedia*, London: New York.

M i h a l j e v i ć, Milan, 1998: *Generativna sintaksa i semantika*, Zagreb: Hrvatsko filološko društvo.

M r a z o v i ć, Pavica – V u k a d i n o v i ć, Zora, 1990: *Gramatika srpskohrvatskoga jezika za strance*, Novi Sad: Dobra vest.

P e r i l l o, Francisco Saverio, 1978: *Hrvatska crkvena prikazanja*, Split: Mogućnosti.

S i l i ć, Josip, 1984: *Od rečenice do teksta. Teoretsko-metodološke pretpostavke nadrečeničnoga jedinstva*, Zagreb: Liber.

S i l i ć, Josip – P r a n j k o v i ć, Ivo, 2005: *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*, Zagreb: Školska knjiga.

S t e c e n k o, A. N., 1972: *Istoričeskij sintaksis ruskog jazyka*, Moskva: Vysšaja škola.

Š t e f a n i ć, Vjekoslav, 1969: *Glagoljski rukopisi Jugoslavenske akademije*, Zagreb: JAZU.

Š t r k a l j D e s p o t, Kristina, 2005: "Dosad neobjavljena hrvatska verzija legende o svetom Eustahiju", *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 31, Zagreb, str. 355–382.

Š t r k a l j D e s p o t, Kristina, 2007: *Sintaksa složene rečenice u srednjovjekovnim hrvatskim verzijama legende o vitezu Tundalu*, Doktorska disertacija (u rukopisu), Zagreb.

V a l j a v a c, Matija, 1893: *Crkvena prikazanja starohrvatska XVI i XVII vijeka*. Ed. *Stari pisci hrvatski*, knj. 20, Zagreb.

TEXT COHESION IN CROATIAN MEDIEVAL DRAMA

SUMMARY

This paper analyzes elements of textual cohesion in Croatian medieval drama: word references (anaphora with ellipsis, cataphora and homophora), junction (conjunction, disjunction, counterjunction, and subjunction), and lexical-syntactic cohesion (repetitions, parallelism and paraphrase).

KEY WORDS: *Croatian medieval drama, textual linguistics, textual cohesion, anaphora, cataphora, homophora, junction, conjunction, disjunction, counterjunction, subjunction, lexical-syntactic cohesion*